

Miloš Kovačević*ODBRANA MILOVOG EDUKATIVNOG ARGUMENTA U PRILOG DEMOKRATIJE*

APSTRAKT: U Razmatranjima o predstavničkoj vladi Mil tvrdi da je predstavnička demokratija najbolji oblik državnog uređenja za ona društva koja zadovoljavaju neophodne uslove da bi se predstavnička demokratija održala. U prilog ovoj tezi Mil nudi dva argumenta. Jednim pokazuje da su prava i interesi građana najbolje garantovani onda kada je samim građanima omogućeno da ih štite. Drugim (edukativnim) argumentom pokazuje da je predstavnička demokratija najbolji oblik državnog uređenja zato što nudi najveće mogućnosti za obrazovanje građana. U ovom radu branim samo Milov edukativni argument u prilog (predstavničke) demokratije od kritike kojom Arneson želi da pokaže da glavni izvor paternalizma u Milovoj teoriji vlade leži u obrazovanju građana kao glavnom kriterijumu za dobru vladu. Arneson tvrdi da nedemokratska društva mogu jednako dobro kao demokratska da obrazuju građane, što pokazuje da je glavni cilj Milove vlade paternalistički. Takođe, Arneson pokazuje da čak i da nije moguće obrazovati građane u nedemokratskim društvima jednako dobro kao u demokratskim, cilj obrazovanja građana, kao glavni cilj vlade, smanjuje slobode garantovane principom štete. Braniću Milov glavni cilj vlade i od jedne i od druge linije Arnesonove argumentacije.

KLJUČNE REČI: predstavnička demokratija, paternalizam, prosvučeni despotizam, participacija, princip štete.

Uvod

U ovom radu ću ukazati na greške u argumentaciji koju je Arneson izneo protiv Milove teorije vlade i ponuditi alternativno tumačenje onih delova *Razmatranja o predstavničkoj vladi* koji se odnose na učešće građana u javnom životu. Na ovaj način ću doprineti odbrani Milove koncepcije demokratije od Arnesonove kritike koja je usmerena na edukativni argument koji Mil daje u prilog predstavničke demokratije. Edukativnim argumentom se tvrdi da je predstavnička demokratija, za ona društva koja ispunjavaju uslove za njeno održanje, najbolji oblik državnog uređenja zato što nudi najveće mogućnosti za obrazovanje građana. Pored edukativnog argumenta, u prvom poglavlju rada ću izložiti Milov glavni cilj vlade i Arnesonovu kritiku edukativnog argumenta čija je svrha da dovede u pitanje ovaj cilj. Arneson nudi dva argumenta kojima osporava da glavni cilj vlade treba da bude obrazovanje i usavršavanje građana. Jednim se dovodi u pitanje primat i efikasnost predstavničke demokratije u ostvarivanju ovog cilja. Drugim se edukativni argument zaobilazi i glavni cilj vlade se osporava navodnom inkonzistentnošću ovog cilja i slobode pojedinca koja je garantovana principom štete formulisanom u *O slobodi*.

U drugom poglavlju pokazujem da prvi Arnesonov argument crpi snagu iz ignorisanja drugog Milovog cilja vlade i nepotrebno visokih zahteva za učešćem građana u javnom životu da bi se priznala superiornost predstavničke demokratije u odnosu na konkurentsko državno uređenje. Drugi Arnesonov argument pobijam ukazujući na zapostavljanje distinkcije između vršenja i domena vlasti. Nakon toga, sukob na koji je Arneson ukazao produbljujem razmatrajući ga iz drugog ugla. Iako učešće građana u javnom životu ne utiče na smanjenje sloboda garantovanih principom štete, moguće je da princip štete ometa

proces demokratskog odlučivanja. Interpretirajući štetu kao povredu suštinskih interesa koji se ogledaju u sigurnosti i autonomiji, na kraju rada pokazujem da princip štete i participativna demokratija ne samo da nisu u sukobu, nego je poštovanje principa štete neophodno za autentično demokratsko odlučivanje.

1. Arnesonova kritika edukativnog argumenta u prilog predstvičke demokratije

Arneson primećuje inkonzistentnost između antipaternalizma koji Mil iskazuje u *O slobodi* i paternalističkih tendencija u njegovim *Razmatranjima o predstavničkoj vladi* (Arneson 1982: 43). U *O slobodi* Mil principom štete zabranjuje paternalističko delovanje nad normalnim pojedincima.¹ Arneson definiše paternalističke politike kao “ograničenja osobine slobode koja su opravdana isključivo uzimajući u obzir dobro ili blagostanje te osobe i koje se sprovode ili protiv njene sadašnje volje (...) ili protiv njenih ranijih obavezivanja...” (Arneson 1980: 471).² Ako ignorišemo izuzetke koje Mil pravi (mada ne mislim zato da nisu sporni), može se prihvatiti da Mil u načelu zauzima jednu antipaternalističku poziciju u *O slobodi*. Kako bi ukazao na paternalizam u *Razmatranjima o predstavničkoj vladi* Arneson navodi nekoliko ograničenja volje većine koje smatra problematičnim, ali se bavi isključivo višestrukim glasanjem (izbornim sistemom u kome nemaju svi glasači jednaku težinu glasa, nego se glasovi obrazovanih glasača vrednuju više od drugih) (Mill 1989: 97-103). U *O slobodi* Mil dozvoljava da se grupa punoletnih ljudi *uobičajnih sposobnosti razumevanja* upušta u bilo kakve zajedničke aktivnosti ukoliko one ne štete drugima i ukoliko se svi u te aktivnosti upuštaju svojevolutno (Mil 1998: 97-98). Sloboda udruživanja proizilazi iz principa štete ukoliko se iz povreda drugih isključe štete na koje je oštećena osoba svojevolutno pristala. Mil u *Utilitarizmu* piše da „nije nepravedno ono što je urađeno sa pristankom osobe koja bi trebalo da bude povređena time” (Mill 2004: 69). Ne radi se o tome da neko ne može biti povređen nekom aktivnošću na koju je slobodno pristao. Radi se o tome da osoba ne može legitimno da se žali na štetu nakon što se svojevolutno i informisano upustila u neku aktivnost koja podrazumeva povredu ili rizik od povrede (Brink, 2014). Ukoliko dopustimo svođenje povrede drugih na nekonsenzualnu povredu drugih, Milova pozicija u *O slobodi* u suprotnosti je sa pozicijom koju zauzima u *Razmatranjima o predstavničkoj vladi* gde većina građana donoseći politike koje se tiču samo njih samih može u tome da bude blokirana voljom manjine sa vrednijim glasovima koja smatra da takva politika nije dobra za većinu (Arneson 1982: 46). Naravno, to ne mora uvek da bude slučaj. Nekada manjina može da misli da politika koju većina donosi šteti njenim interesima. U tom slučaju njeno blokiranje odluke većine ne bi bilo paternalističko (mada ne i nužno opravdano). Postoje bar dva razloga da se ograniči vladavina većine. Jedan je da se manjina zaštiti od većine. Drugi je da se većina zaštiti od štete koju može da napravi sebi ili svom mentalnom i moralnom razvoju (Arneson 1982: 47-48). Drugi razlog za ograničavanje volje većine je očigledno paternalistički i Arneson smatra da on proizilazi iz glavnog cilja vlade koji Mil propisuje. Prema Milu, najvažniji cilj koji vlada treba da ispuni je da unapređuje vrline i inteligenciju građanstva (Mill 1989: 22). Predstavnička demokratija je najbolje državno uređenje (za države u kojima je ona podesna) zato što najbolje ostvaruje ovaj cilj (Mill 1989: 34). Prema Arnesonu, određivanje unapređivanja čovečanstva kao glavnog cilja dobre vlade nam pokazuje da je Milov razlog za ograničavanje volje većine onaj kojim se većina želi zaštititi od štete koju može napraviti sebi. Da bi to istakao i pokazao da unapređivanje građanstva predstavlja problem za odbranu predstavničke demokratije kao najboljeg državnog uređenja, Arneson pokazuje da je Milov najvažniji cilj vlade kompatibilan i sa državnim uređenjem kao što je

1 Izuzetak su takođe slučajevi svojevolutnog ropstva i sličnog trajnog svojevolutnog lišavanja sopstvene slobode.

2 Ograničavanje osobine slobode koje bi bilo isključivo opravdavano štetom i patnjom koja će tim ograničenjem biti naneta osobi ne bi bilo paternalističko, ali ono naravno takođe treba da bude zabranjeno.

dobri despotizam. Dobar despotizam je nedemokratsko državno uređenje u kome imamo „...superiorno kompetentnog i dobronamernog monarha koji ima apsolutnu moć...” (Arneson 1982: 48). Mil definiše dobri despotizam kao:

...vladavinu u kojoj nema, dokle god to ovisi o despotu, stvarnog ugnjetavanja državnih službenika, no u kojoj se svima kolektivnim interesima narodom upravlja u njegovo ime, i sva se razmišljanja o kolektivnim interesima provode u njegovo ime, i u kojoj je njihova svijest oblikovana tako da pristaju na odricanje vlastitih energija. (Mill 1989: 32).

Braneći predstavničku demokratiju kao najbolji oblik vladavine Mil razmatra popularno mišljenje da je dobar despotizam najbolji oblik vladavine (Mill 1989: 30). Mil ističe da bi građani usled neaktivnosti intelektualno i moralno zanemarljivo napredovali u dobrom despotizmu (Mill 1989: 30-32). S obzirom da je cilj dobre vlade da unapređuje građane ovo predstavlja argumet protiv dobrog despotizma kao najboljeg državnog uređenja jer građani bolje razvijaju svoje vrline i inteligenciju u demokratiji. Ipak, Arneson ističe da neaktivnost nije nešto što nužno prati apsolutnu nemoć. Građani uprkos tome što su nemoćni mogu da budu vrlo aktivni i vrlo dobro obrazovani. Dobri despot bi ih mogao čak motivisati da se obrazuju i unapređuju uvodeći drakonske kazne za lenstvovanje (Arneson 1982: 49). Ove mogućnosti pokazuju da se unapređenje građana može ostvariti jednako dobro (a možda i bolje) i u nedemokratskim državnim uređenjima i predstavljaju problem za Milovu odbranu predstavničke demokratije kao najboljeg oblika vladavine. Pasivnost nije nešto što nužno prati nemoć kako to Mil želi da predstavi. Nema kontradiktornosti u tome da je osoba nemoćna, ali i vrlo aktivna.

Protivargument ovom pogledu bi mogao biti da je obrazovanje u nekim stvarima nemoguće postići bez učestvovanja. Za mnoga znanja se može reći da je od dve osobe koje poseduju isto teorijsko znanje, osoba koja se oprobala u primeni tog znanja u praksi bolji stručnjak nego ona koja nije. Da Mil visoko vrednuje primenu znanja u praksi svedoči i sledeća rečenica: „Test zbiljskog i snažnog mišljenja, mišljenja koje utvrđuje istinu, umjesto da sanja snove, jest uspešna primena u praksi” (Mill 1998: 37). Kako je građanima u dobrom despotizmu dozvoljeno samo da teorijski uče o političkim pitanjima, onda je njihovo obrazovanje o politici manjkavo poput obrazovanja onih ljudi koji imaju znanje „o mehaničkim vještinama, premda nikada u ruci nisu imali alat” (Mill 1998: 31). Ukoliko je učestvovanje nužno za obrazovanje o političkim pitanjima onda demokratsko državno uređenje ima komparativnu prednost s obzirom da despotizam ne može da omogući smislenu učestvovanje u ovim pitanjima (Arneson 1982: 51).

Arneson smatra da ovakav argument ne crpi svoju snagu iz maksimalizacije učestvovanja građana u vlasti (Arneson 1982: 52). Iako Mil zaista govori o tome da je korisno da građani obavljaju javne funkcije jer će im to omogućiti da sude o javnim pitanjima koje ih se možda lično ne tiču, sameravaju razloge za određene politike i tako se intelektualno i moralno vežbaju, on je svestan da to mogu raditi samo povremeno i samo pojedini građani (Mill 1989: 34, 42). Arneson ističe da Mil zastupa povremeno učešće građana u vlasti kao oblik korektiva zaslepljenosti ličnim interesima. Učešće građana za koje se Mil zalaže ne predstavlja opsesivno bavljenje životom zajednice, nego povremeni otklon od zgrtanja novca za zadovoljenje ličnih preferencija (Arneson 1982: 52). Arneson smatra Mila zastupnikom “tihog i mirnog” oblika demokratije u kom su građani suvereni, ali ne i učesnici u vlasti. To znači da građani prate šta radi vlast i uzimaju učešće u vlasti tek toliko da je uspešno kontrolišu. Ukoliko vlast ne šteti njihovim interesima oni neće uzimati veće učešće u vlasti (Arneson 1982: 53).

Za participativne demokrate glavni zadatak demokratije je da maksimalizuju aktivno učešće građana u vlasti (Cunningham 2002: 123). Čak i ukoliko bi Mil bio zastupnik participativnog modela demokratije

u kom se očekuje intenzivno učešće građana u sprovođenju vlasti, Arneson smatra da bi to predstavljalo problem za princip štete. Veću uključenost građana u javnu sferu bi pratilo povećanje broja aktivnosti koje se tiču drugih. Maksimalizacija učešća građana u vršenju vlasti može dovesti do smanjivanja nekih drugih ličnih sloboda i to pokazuje da participativni model demokratije u neskladu sa principom štete (Arneson 1982: 53). Kaningem (Cunningham) takođe ukazuje na ovaj problem participativnog modela demokratije tvrdeći da je očigledno da participativna demokratija ne samo da ne nudi rešenje za problem tiranije većine, nego ga čak i priziva (Cunningham 2002: 134).

2. Obrana edukativnog argumenta u prilog predstavničke demokratije

Pošto sam izneo Arnesonovu kritiku Milovog argumenta da predstavnička demokratija najbolje obrazuje i unapređuje inteligenciju i vrline građana, izneću nekoliko argumenata u prilog Milovom gledištu. Sa Arnesonom se slažem da bi despotska vlast (ukoliko je voljna) mogla da (bar) isto unapredi vrline i inteligenciju građana kao i predstavnička demokratija. Međutim, Arnesonov argument ima snagu samo ako se Milov cilj dobre vlada izvuče iz konteksta. Kako bismo zaista razumeli zašto vrlina ili znanje ne znače ništa u nedemokratskom društvu potrebno je da razjasnimo kako je Mil uopšte došao do zaključka da cilj vlade treba da bude obrazovanje i unapređivanje vrlina i inteligencije građana. Pored toga, mislim da Arneson nije dao zadovoljavajući odgovor na komparativnu prednost predstavničke demokratije u odnosu na prosveteni despotizam. Ova prednost proizilazi iz toga da je u predstavničkoj demokratiji moguće obrazovati se o političkim pitanjima jer proces obrazovanje zahteva učešće građana u sprovođenju vlasti.

Kada obratimo pažnju na razloge koje Mil navodi u prilog toga da glavni cilj vlade treba da bude obrazovanje građana uviđamo da se na obrazovanju insistira iz instrumentalnih razloga. Radi se o tome da vladu čini skup osoba i u zavisnosti od toga koliko su te osobe moralne i inteligentne zavisice i to kakva će biti vlada. Što su osobe moralnije i inteligentnije i vlada će biti bolja (Mill 1989: 22). Moglo bi se priznati da je to dobar argument da usavršavanje ljudi treba da bude cilj vlade, ali zašto bi to bio baš glavni cilj vlade?

Ovaj cilj transcendirira sve druge ciljeve zato što nam ništa ne znače dobre institucije ukoliko nemamo moralne i inteligentne osobe u njima. Nemoralnost i glupost mogu da podriju bilo koju instituciju, koliko god dobra ona bila. Možemo imati predstavničku demokratiju, ali ukoliko imamo predstavnike čije je glasove u parlamentu moguće kupiti, građane koji glasaju samo na osnovu reklame, administraciju koja je apatična i korumpirana, onda nam takva demokratija ne znači ništa (Mill 1989: 21-22). Kada Mil kaže da "uzde neće upravljati konjem bez jahača" on misli da demokratske institucije ne znače ništa ukoliko nema građana koji će iskoristiti prednosti takvih institucija (Mill 1989: 23).³ Dakle, kada Mil insistira na usavršavanju građana to je zato što želi da očuva demokratske institucije i zbog toga mislim da je kritika koja se zasniva na tome da i nedemokratska društva mogu jednako dobro kao demokratska usavršavati svoje građane nema snagu jer se ne vidi *zbog čega* bi ona uopšte usavršavale građane ukoliko smo već pretpostavili da imaju svemoćnog i dobrog despota. Problem sa Arnesonovim argumentom je što je zasnovan na pogrešnoj pretpostavci da je za Mila obrazovanje cilj po sebi i olakom prelaženju preko drugog cilja vlade. Drugi cilj vlade je da maksimalno iskoristi vrline i inteligenciju svojih građana (Mill 1989:

3 Mil navodi kao primer publicitet. „Publicitet...“, kaže Mil, „...nije zapreka zlu niti je poticaj dobru, ako javnost neće obratiti pažnju na ono što se čini.“ (Mill 1989: 23)

Milovi uvidi su aktuelni i danas. U filmu Hotel Ruanda Ruandanin Pol (Paul) naivno kaže američkom snimatelju Džeku (Jack) da mu je drago što je snimio genocid nad Tutsima zato što je to jedini način da ljudi (prvog sveta) interвениšu. Džek, koji kao građanin prvog sveta mnogo bolje poznaje svoje sugrađane od Pola mu iskreno odgovara: „Mislim da će ljudi videti ovaj snimak i reći ‘O moj Bože, to je strašno’, i nastaviti večeru.“

23). U interakciji ova dva cilja čine demokratiju boljom od dobrog despotizma. Čak i da dobar despot uspe da obrazuje svoje građane jednako dobro ili čak bolje od demokratske vlade, vrline i inteligencija njegovih građana će biti bezvredne jer im je onemogućeno da ih upotrebe u političkom životu. Mislim da sam ovim pokazao da uvažavajući oba Milova cilja dobre vlade i njihovu interakciju nedemokratsku vladu ne možemo smatrati dobrom vladom.

Demokratija ima komparativnu prednost u odnosu na dobar despotizam čak iako zanemarimo drugi cilj i ostanemo samo pri prvom i glavnom cilju dobre vlade. Demokratija može bolje od dobrog despotizma obrazovati svoje građane o političkim pitanjima zato što im može omogućiti da svoje teorijsko znanje oprobaju u praksi. Arneson je to osporavao tvrdeći da Mil nije pobornik participativne demokratije. Ukoliko bi neko pak smatrao Mila participativnim demokratom time bi se, prema Andersonu, doveo u pitanje princip štete kao garant slobode pojedinca. Smatram da postoje dobri razlozi da smatramo oba ova Arnesonova gledišta pogrešnim.

Mislim da Arneson greši u dva pogleda. Prvi je taj što smatra da je pokazujući da Mil nije participativni demokrata, pokazao i da predstavnička demokratija nije u komparativnoj prednosti u odnosu na dobar despotizam u pogledu obrazovanja građana. Drugi je taj što smatra da zbog toga što je pokazao da Mil ne zahteva najveću moguću participaciju svih građana Mila može da okarakterise kao zastupnika "tihog i mirnog" oblika demokratije. Što se tiče prvog, jasno je da su čak i oblici demokratije u kojima vlast nije u obavezi da promoviše učešće građana, nego je samo u obavezi da ga dozvoli, u komparativnoj prednosti u pogledu obrazovanju o političkim pitanjima u odnosu na despotizam jer u despotizmu vlast onemogućava učešće građana u politici. Mil ni ne mora da zastupa maksimalizaciju učešća građana u vlasti da bi pokazao da je bilo koji oblik demokratije više u skladu sa glavnim ciljem vlade od dobrog despotizma. Dovoljno je samo da uređenje koje se razmatra nudi više političkog učešća od dobrog despotizma (što nije posebno teško jer despotizam onemogućava bilo kakvo smisleno političko učešće) da bi imalo komparativnu prednost u pogledu obrazovanje građana. Što se tiče drugog pogleda u kome Arneson greši, ima dosta mesta u *Razmatranju o predstavničkoj vladi* koja nam pokazuju da Mil nije zastupnik "tihog i mirnog" oblika demokratije, nego participativni demokrata koji iz tehničkih razloga nije zastupao participativni model do kraja. Uzmemo li kao primer njegov odnos prema antičkoj demokratiji, za koju kaže da je unapredila "intelektualni standard prosječnog atenskog građanina, znatno više nego ijedan postojeći primer u nekoj drugoj masi ljudi, staroj ili modernoj" (Mill 1989: 41), ili pasus u kom se Mil priklanja predstavničkoj demokratiji, ali pre toga kaže da bi idealna vlada bila ona u kojoj ceo narod učestvuje i u kojoj svako ima makar i najmanju funkciju (Mill 1989: 42), vidi se da za Mila učešće građana predstavlja ideal koji je tehnički nemoguće ostvariti zato što su nacionalne države prevelike. Kako Arneson i sam primećuje (Arneson 1982: 43-44), Mil nije smatrao svoja dela transistorijski tačnim. Mil dozvoljava da neka društva ne zadovoljavaju uslove za predstavničku demokratiju i da im je potreban prosvećeni despotizam kao prelazna faza do predstaničke demokratije (Mill 1989: 43-50). Istu logiku možemo da sledimo ukoliko odlučimo da mislimo o predstavničkoj demokratiji kao stepenici do participativne demokratije. Razvoj nekih društava može da dovede do prevazilaženja predstavničke demokratije i prelaska na participativni model demokratije uz pomoć novih tehnologija ili nekog drugog produkta njihovog razvoja. Mil nije u principu protiv maksimizacije učešća građana kako to Arneson pokušava da prikaže. Tehnički razlozi koje Mil navodi u prilog svom zaokretu ka predstavničkoj demokratiji i insistiranje na učešću građana svuda gde je to moguće⁴ pokazuju da je za njega predstavnička demokratija drugi najbolji izbor usled nedostatka potrebnih resursa da se participativna demokratija ostvari u potpunosti.

4 Pejtmen (Pateman) smatra da se Milovi argumenti zasnovani na edukativnim efektima učešća u lokalnoj vlasti i na radnom mestu mogu generalizovati na sve političke sisteme nižeg nivoa i da zato Mil zaslužuje da se nazove teoretičarem participativnog društva (Pateman 1970: 35).

S obzirom da branim tezu da je Milova pozicija bliža participativnom, nego “tihom i mirnom” obliku demokratije i da bi Mil, kada bi postojale tehničke mogućnosti, prihvatio potpuno učešće svih građana u vlasti, nameće se pitanje kako bi se eventualni prelazak sa predstavničke ka participativnoj demokratiji odrazio na Milov princip štete. Arneson tvrdi da bi se značajno smanjio broj aktivnosti koje se tiču samo nas samih kada bi građani uzeli veće učešće u vlasti. Mislím da Arneson greši jer Mil u *Principima političke ekonomije* izričito kaže da “...oko svakoga ljudskog bića postoji krug, čije prekoračenje se ne sme dopustiti ni jednoj vladi, bila to vladavina jednoga, nekolicine ili mnogih.” (Mill, 1909). Sam Arneson prepoznaje ovo na početku svog teksta kada ističe da slobode koje su garantovane principom štete prethode bilo kakvoj vlasti. Principom štete se određuje domen legitimnog mešanja vlasti u život pojedinca bez obzira da li u vlasti imaju učešće svi ili samo neki. Na ovaj način se izbegava da se slobode pojedinca smanjuju ili povećavaju ukoliko on živi u predstavničkoj ili participativnoj demokratiji. Međutim, otvara se pitanje da li ovim rešenjem može narušiti potpuno učešće građana.

Pišući o participativnoj demokratiji Kaningem ističe da „potpuno učešće zahteva uključivanje građana u sve stadijume demokratskog donošenja odluka.“ (Cunningham 2002: 128). Pozivajući se na Šafera (Schafer) piše da će isključivanje ljudi u bilo kojoj fazi iz rešavanja nekog problema oslabiti njihov entuzijazam i efektivno učešće u ostalim fazama. Dve od nekoliko faza u rešavanju problema su predlaganje određenog rešenja i odlučivanje da li ćemo prihvatiti predlog (Cunningham 2002: 128). Ukoliko princip štete ograničava delovanje bilo koje vlasti, uključujući i vlasti u kojoj građani imaju potpuno učešće, on time ograničava rešenja problema koja je dozvoljeno predložiti ili prihvatiti. Ono što se principom štete zahteva je da se na određene aktivnosti, čak iako se one smatraju problemom, ne odgovara sredstvima prinude i kontrole. Čak i da princip štete ne ograničava građane da predlože neke vrste rešenja, sigurno ograničava ostale građane da prihvate i sprovedu predloge koji se zasnivaju na upotrebi prinude i kontrole. Posledica bi bila da bi građani bili nemotivisani za učešće u demokratskom donošenju odluka zato što su neke opcije za rešavanje problema principom štete unapred zatvorene. Ovo bi bio argument u prilog toga da princip štete otežava potpuno učešće građana u donošenju odluka i da je kao takav u sukobu sa participativnim modelom demokratije.

Mislím da se analizom pojma štete može pokazati da princip štete ipak nije u sukobu sa participativnom demokratijom. Štetu možemo odrediti preko pojma prava. Štetnom aktivnošću bi se tako smatrala ona aktivnost kojom se krši nečije pravo (Brink, 2014). Mil se protivi apstraktnom određenju prava i zato pojam prava određuje preko pojma korisnosti. Međutim, ovde se radi o specifičnoj vrsti korisnosti. Korisnost na kojoj treba da budu zasnovana prava mora biti korisnost „u najširem smislu, zasnovana na trajnim interesima čoveka kao naprednog bića [Moj kurziv, M. K.]“ (Mil 1998: 43). Na to Mil ukazuje i kada u knjizi *Ogist Kont i pozitivizam* piše: “Obavezno je da svi zadrže težnju za ličnim ciljevima u ograničenjima konzistentnim sa suštinskim interesima drugih [Moj kurziv, M. K.]” (Mill 2005: 42). Grej (Gray) smatra da kada Mil govori o trajnim interesima čoveka kao naprednog bića misli na sigurnost i autonomiju (Gray 2003: 52). Sigurnost i autonomija bi trebalo da budu zaštićeni bez obzira da li njihovo uskraćivanje nekoj osobi predstavlja demokratsku odluku donetu potpunim učešćem građana. Pokazuću da se ovakvim zahtevom princip štete ne sukobljava sa participativnim modelom demokratije. Naprotiv, s obzirom da su sigurnost i autonomija preduslovi smislenog demokratskog odlučivanja, napadima na trajne interese čoveka posredno bi se podrivala participativna demokratija.

Sigurnost je suštinski interes zato što njoj, za razliku od ostalih interesa, teže svi ljudi zato što ona funkcioniše kao preduslov kako bi se bilo kakav interes ostvario. Zadovoljstvo nema nikakvu vrednost ukoliko već u sledećem trenutku može da nam bude oduzeto (Mill 2004: 66-67). Mil, dakle prepoznaje

sigurnost kao suštinski interes zato što je interes koji je univerzalan za sve ljude, ali i zato što je ona interes koji sve ostale interese čini vrednim. Mil razume sigurnost kao pouzdanost u ostvarivanju očekivanja. Pouzdanost u ostvarivanju očekivanja se manifestuje tako što smo u mogućnosti da ostvarujemo svoja prava, da budemo zaštićeni od kršenja obećanja i ugovora, ali i od fizičkih napada, uključujući arbitrarno hapšenje i lišavanje svojine (Gray 2003: 54). Kao i u ostvarivanju bilo kog drugog interesa, interesi koji se izražavaju demokratskim odlučivanjem se obesmišljavaju ukoliko nemamo kontrolu nad time kako će i da li će naše odluke biti sprovedene (Cunningham 2002: 128).

Na sličan način se demokratija obesmišljava napadima na autonomiju. Autonomija podrazumeva osmišljavanje (kapacitete i mogućnosti da se samokritički i maštovito donose životni izbori) i uspešno sprovođenje svojih životnih izbora. Ovaj suštinski interes je zaštićen upravo klasičnim liberalnim slobodama koje proizilaze iz principa štete poput slobode savesti, izražavanja, udruživanja, izbora načina života itd (Gray 2003: 55). Autonomija je na isti način kao i sigurnost preduslov da se ostvari bilo kakav interes. Sigurnost svaki interes čini vrednim tako što nam omogućava da ga koncipiramo kao naš interes jer znamo da ga nećemo biti arbitrarno lišeni. Isto tako, autonomija nam omogućava da imamo i sprovedemo sopstvene interese. Ukoliko učesnici u demokratskom procesu nemaju autonomiju u odlučivanju, onda ni interesi koji oni izražavaju, pa tako ni glasovi koji daju nekoj opciji nisu njihovi nego tuđi. Vrednost demokratije je upravo u tome što nam omogućava da zastupamo sopstvene interese. Međutim, to je nemoguće ukoliko ne možemo uopšte da osmislimo ili izrazimo sopstvene interese. Zbog toga što su preduslovi postojanja svih drugih interesa autonomija i sigurnost funkcionišu kao suštinski interesi i moraju biti zaštićeni kako bi se bilo kakva demokratska odluka donela.

Zaključak

Cilj ovog rada je bio da odbranim Mila od Arnesonove optužbe za paternalizam za koju mislim (barem kada se radi o njegovoj kritici edukativnog argumenta) da je neopravdana. U svojoj odbrani Milovog edukativnog argumenta u prilog demokratiji osporavao sam dve Arnesonove tvrdnje. Jednom se tvrdilo da dobar despotizam može jednako dobro da obrazuje građane kao i predstavnička demokratija. Drugom se tvrdilo da Mil nije participativni demokrata, a i ako jeste da to predstavlja problem za njegov princip štete. Mislim da sam pokazao da kada postavimo Milov glavni cilj vlade u kontekst i kada uzme-mo u obzir da je glavni cilj u stalnoj interakciji sa drugim najvažnijim ciljem koji Mil pred vladu postavlja, dobar despotizam ne može da ispunji ove ciljeve, a da ne postane neki oblik demokratije. Međutim, čak iako razumemo obrazovanje građana kao cilj po sebi predstavnička demokratija ima komparativnu prednost u odnosu na despotizam zato što je njenim građanima omogućena primena teorijskog znanja o politici u praksi. Arnesonov odgovor na ovu prednost je da Mil ne zastupa participativnu demokratiju, ali ja sam pokazao da Mil nije ni u obavezi da zastupa participativnu demokratiju. U predstavničkoj demokratiji je dozvoljeno učešće u političkim pitanjima i to je dovoljno da ima komparativnu prednost u odnosu na dobar despotizam. Čak i da Mil jeste participativni demokrata to ne bi predstavljalo opasnost za njegov princip štete zato što se njime određuje domen u koji nijedna vlast, pa ni ona u kojoj svi imaju potpuno učešće, ne sme da interveniše sredstvima prinude i kontrole. Pored toga, smanjivanjem sloboda garantovanih principom štete podriivala bi se sama participativna demokratija zato što ovaj princip štiti slobode koje su preduslov autonomnog i od strah oslobođenog učešća građana u vlasti.

Literatura:

- Arneson, Richard J. (1980), "Mill versus Paternalism", *Ethics*, Vol. 90, No. 4: 470-489.
- Arneson, Richard J. (1982), "Democracy and Liberty in Mill's Theory of Government", *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 20, No. 1: 43-64.
- Brink, David, "Mill's Moral and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/mill-moral-political/> (pristupljeno: 31. decembra 2015).
- Cunningham, Frank (2002), *Theories of Democracy*, London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Gray, John (2003), *Mill on Liberty: A Defence*, London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Mil, Džon Stjuart (1998), *O slobodi*, Beograd: Plato.
- Mill, John Stuart (1989), *Izabrani politički spisi*, Zagreb: Informator.
- Mill, John Stuart, *Principles of Political Economy*, ed. William James Ashley, Longmans, Green and Co., London, 1909 (Book V, Ch. 11, par. 4), dostupno na: <http://www.econlib.org/library/Mill/mlP73.html#Bk.V,Ch.XI> (pristupljeno: 30. decembra 2015).
- Mill, John Stuart (2004), *Utilitarianism*, Project Gutenberg eBook, dostupno na: <https://www.gutenberg.org/ebooks/11224> (pristupljeno: 1. januara 2016).
- Mill, John Stuart (2005), *Auguste Comte and Positivism*, Project Gutenberg eBook, dostupno na: <http://manybooks.net/titles/millj1683316833-8.html> (pristupljeno: 1. januara 2016).
- Pateman, Carole (1970), *Participation and Democratic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

Miloš Kovačević

A Defence of Mill's Educational Argument in Favour of Democracy
(Summary)

In *Considerations on Representative Government* Mill argues that representative democracy is the best form of the state organisation for societies which fulfil necessary conditions for maintaining it. In favour of his thesis, Mill offers two arguments. One of them shows that rights and interests of citizens are best guaranteed when they are protected by citizens themselves. He uses the other (educational) argument to show that representative democracy is the best state organisation, since it offers greatest opportunities for citizen education. In this paper, I will defend only the educational argument in favour of (representative) democracy from Arneson's criticism. Arneson tries to show that the main source of paternalism in Mill's theory of government lies in the education of citizens as the main criteria for the good government. Arneson argues that non-democratic societies can equally well educate citizens as democratic societies, which shows that the main goal of Mill's government is paternalistic. Also, Arneson argues that even if non-democratic societies couldn't educate citizens equally well as democratic one, educating citizens cannot be the main government goal, since it decreases liberties which are guaranteed by harm principle. I will defend Mill's main goal of government from both lines of Arneson's argumentation.

Keywords: representative democracy, paternalism, enlightened despotism, participation, harm principle.